

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی
پژوهشکده زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی

بررسی آموزش مهارت های زندگی در ادبیات داستانی کودک

استادراهنما:

خانم دکتر زهرا پارساپور

استاد مشاور:

خانم دکتر مریم شریف نسب

پژوهشگر:

نگین صدری زاده

بهمن ماه 1390

برای ستایش شما کلمات روزمره کافی نیست. با این وصف، سپاس می دارم همراهی همیشگی تان را؛

سرکار خانم دکتر پارساپور

سرکار خانم دکتر شریف نسب

جناب آقای دکتر رادفر

و جناب آقای دکتر ایران زاده

که برگ برگ این دفتر پریشان را با آگاهی و شعور خود آراستید و مرا در جستجوی خوشه های حقیقت یاری رساندید.

و همچنین قدر می نهم صبوری مادرم را که شکوه لالایی های کودکی ست و آنسوتر، پدرم که هر شب از میان شاخه های خمیده، کلاغ قصه ها را به خانه اش می رساند.

این پژوهش تقدیم می شود به یگانگی تان در انتخاب شادی و زندگی:

- کودکان سرزمینم

چکیده:

ادبیات کودک معمولاً، مجموعه‌ای از لذت و آموزش را برای کودکان ارمغان داشته است. پژوهش حاضر می‌کوشد ادبیات داستانی کودک را در حوزه‌ی آموزش مهارت‌های زندگی، بررسی کند. نگارنده به منظور بررسی این مهم، مهارت‌های لازم برای زندگی امروز را مطابق با سازمان بهداشت جهانی ارائه می‌دهد و در این میان به ویژگی‌ها، توانایی‌ها و نیازهای کودک در هر مرحله از دوران رشد اشاره و تأثیر ادبیات داستانی کودک را، در جنبه‌های مختلف رشد، تبیین می‌کند. سپس آثار داستانی کودک در این زمینه را، معرفی نموده و از میان آنها، آثاری را که به نحو قابل توجه‌ای مهارت‌های زندگی را می‌آموزند، تحلیل و بررسی کرده‌است. همچنین سعی بر این بوده که ارتباط عناصر، گونه‌ها، شگردهای داستانی و چگونگی به‌کارگیری آنها از سوی نویسندگان و آموزش مهارت‌های زندگی بررسی شود و با در نظر گرفتن یکایک اجزای داستان، در کنار کلیت اثر، میزان وجود مؤلفه‌های آموزشی در آن، سنجیده شود. از سوی دیگر از آنجا که فراگیری مهارت زندگی، بدون تفکر و استدلال نتیجه‌بخش نخواهد بود و به تأثیر گذاری در کردار کودک منتهی نمی‌شود؛ لذا نگارنده روش «برنامه‌ی فلسفه برای کودکان» در آموزش این مهم پیشنهاد می‌دهد و در ضمن معرفی این برنامه، نشان می‌دهد که چگونه برنامه‌ی فلسفه برای کودکان در آموزش و فراگیری مهارت‌های زندگی موثر واقع می‌شود.

واژگان کلیدی: کودکان، ادبیات داستانی، مهارت‌های زندگی، فلسفه برای کودکان.

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار .....
	فصل اول: کلیات، روش‌شناسی و پیشینه‌ی پژوهش
۴	۱-۱. مسأله‌ی پژوهش .....
۴	۱-۲. موضوع پژوهش .....
۴	۱-۳. قلمرو پژوهش .....
۵	۱-۴. اهمیت و ضرورت پژوهش .....
۵	۱-۵. اهداف پژوهش .....
۵	۱-۶. کاربردهای پژوهش .....
۵	۱-۷. نوع پژوهش .....
۶	۱-۸. سوالات پژوهش .....
۶	۱-۹. فرضیه‌های پژوهش .....
۷	۱-۱۰. تعریف واژگان مهم و کلیدی .....
۷	۱-۱۰-۱. کودک .....
۹	۱-۱۰-۲. ادبیات کودک .....
۱۰	۱-۱۰-۳. ادبیات داستانی .....
۱۲	۱-۱۰-۳-۱. گونه‌های داستان .....
۱۷	۱-۱۰-۳-۲. عناصر داستان .....
۲۳	۱-۱۰-۳-۳. شگردهای داستانی .....
۲۴	۱-۱۰-۴. معیارهای ارزیابی و بررسی ادبیات کودک .....
۲۵	۱-۱۱. روش‌شناسی پژوهش .....
۲۶	۱-۱۲. پیشینه‌ی پژوهش .....
	فصل دوم: مهارت‌های زندگی
۳۲	۲-۱. مقدمه .....
۳۳	۲-۲. مهارت‌های زندگی از دیدگاه سازمان بهداشت جهانی .....
۳۴	۲-۳. زوج مهارت خودآگاهی و همدلی .....
۳۵	۲-۳-۱. احترام به شخصیت و موقعیت دیگران .....
۳۵	۲-۳-۲. درک تفاوت‌های فردی .....
۳۶	۲-۳-۳. اعتماد به نفس و عزت نفس .....
۳۷	۲-۳-۴. مسئولیت و مسئولیت‌پذیری .....

۳۷	۲-۴. زوج مهارت ارتباط مؤثر و روابط بین فردی
۳۹	۲-۴-۱. توانایی خوب گوش دادن
۳۹	۲-۴-۲. جرأت‌آموزی در بیان
۳۹	۲-۴-۳. تعاون و همکاری
۴۰	۲-۴-۴. پرهیز از دروغ‌گویی و مهارت مقابله با آن
۴۳	۲-۴-۵. مهارت «نه» گفتن
۴۴	۲-۴-۶. مهارت اجتماعی شدن
۴۷	۲-۵. زوج مهارت مقابله با هیجانات و رهایی از تنش
۴۸	۲-۵-۱. مهارت مقابله با ترس و اضطراب
۴۹	۲-۵-۱-۱. ترس‌های طبیعی و لازمه‌ی دوران رشد
۵۱	۲-۵-۱-۲. ترس‌های نابهنجار
۵۳	۲-۵-۲. مهارت مقابله با پرخاشگری
۵۵	۲-۵-۳. مهارت مقابله با حسادت
۵۶	۲-۵-۴. مهارت مقابله با کم‌رویی و احساس خجالت
۵۷	۲-۶. زوج مهارت تفکر خلاق و تفکر انتقادی
۶۰	۲-۶-۱. تمایل به یافتن حقیقت
۶۰	۲-۶-۲. اشتیاق به چالش کشاندن ایده‌ها
۶۰	۲-۶-۳. طرح پرسش
۶۱	۲-۶-۴. جمع‌آوری اطلاعات، داده، شواهد و تجربه
۶۱	۲-۶-۵. بررسی منصفانه دیدگاه‌های گوناگون
۶۱	۲-۷. زوج مهارت تصمیم‌گیری و حل مسأله

فصل سوم: آشنایی با دوره‌های رشد و تأثیر ادبیات کودک در روند آن

۶۵	۳-۱. مقدمه
۶۶	۳-۲. لزوم شناخت دوره‌های رشد کودک
۶۶	۳-۳. آشنایی با روند کلی رشد در دوران کودکی (نظریه‌ی پیاژه)
۶۷	۳-۳-۱. دوره‌ی یک؛ هوش حسی و حرکتی (تولد تا دو سالگی)
۶۷	۳-۳-۲. دوره‌ی دو؛ تفکر پیش عملیاتی (دو تا هفت سالگی)
۶۸	۳-۳-۳. دوره‌ی سه؛ عملیات عینی (هفت تا یازده سالگی)
۶۹	۳-۳-۴. دوره‌ی چهار؛ عملیات صوری (یازده تا پانزده سالگی)
۶۹	۳-۴. دوره‌های رشد و پرورش کودکان به تفکیک جنبه‌های مختلف رشد
۶۹	۳-۴-۱. رشد و پرورش زبانی
۷۱	۳-۴-۱-۱. نقش ادبیات در رشد و پرورش زبانی
۷۲	۳-۴-۲. رشد و پرورش شناختی
۷۴	۳-۴-۲-۱. نقش ادبیات در رشد و پرورش شناختی

۷۶	..... ۳-۳-۴. رشد و پرورش شخصیت
۷۸	..... ۳-۴-۳-۱. نقش ادبیات در رشد و پرورش شخصیت
۷۹	..... ۳-۴-۴. رشد و پرورش اجتماعی
۸۲	..... ۳-۴-۴-۱. نقش ادبیات در رشد و پرورش اجتماعی
۸۳	..... ۳-۵. روش ادبیات داستانی در رشد و پرورش کودک

فصل چهارم: نقش برنامه‌ی «فلسفه برای کودکان» در آموزش مهارت‌های زندگی از طریق داستان

۸۶	..... ۴-۱. مقدمه
۸۷	..... ۴-۲. ضرورت استفاده از برنامه‌ی فلسفه برای کودکان در آموزش مهارت‌های زندگی
۸۸	..... ۴-۳. آشنایی با برنامه‌ی فلسفه برای کودکان
۹۰	..... ۴-۴. شیوه‌ی اجرای برنامه‌ی فلسفه برای کودکان
۹۱	..... ۴-۵. انواع پرسش‌های برنامه‌ی فلسفه برای کودکان
۹۲	..... ۴-۶. چرا داستان
۹۳	..... ۴-۷. چگونگی ارتباط داستان و آموزش مهارت‌های زندگی در برنامه‌ی فلسفه برای کودکان
۹۳	..... ۴-۷-۱. داستان گلرت
۹۴	..... ۴-۷-۲. داستان خرسی که حرف می‌زد
۹۵	..... ۴-۷-۳. داستان آینه‌ی «کم»

فصل پنجم: معرفی و بررسی آثار برگزیده‌ی داستانی کودک در آموزش مهارت‌های زندگی

۹۸	..... ۵-۱. مقدمه
۹۹	..... ۵-۲. ادبیات داستانی کودک در حوزه‌ی آموزش مهارت خود آگاهی و همدلی
۹۹	..... ۵-۲-۱. فهرست موضوعی داستان‌های برگزیده در آموزش مهارت‌های خود آگاهی و همدلی
۱۰۳	..... ۵-۲-۲. بررسی داستان‌های برگزیده در آموزش مهارت‌های خود آگاهی و همدلی
۱۰۳	..... ۵-۲-۱-۲. کرم سه نقطه
۱۰۸	..... ۵-۲-۲-۲. کلاغ خنزرپنزی
۱۱۴	..... ۵-۲-۲-۳. خفاش دیوانه
۱۱۷	..... ۵-۳. ادبیات داستانی کودک در حوزه‌ی آموزش مهارت روابط بین فردی و ارتباط مؤثر
۱۱۷	..... ۳-۵-۱. فهرست موضوعی داستان‌های برگزیده در آموزش مهارت روابط بین فردی و ارتباط مؤثر
۱۲۵	..... ۵-۳-۲. بررسی داستان‌های برگزیده در آموزش مهارت روابط بین فردی و ارتباط مؤثر
۱۲۵	..... ۵-۳-۲-۱. به کبوتر اجازه نده اتوبوس براند
۱۲۹	..... ۵-۳-۲-۲. چرا دعوا می‌کنی؟
۱۳۴	..... ۵-۴. ادبیات داستانی کودک در حوزه‌ی آموزش مهارت مقابله با هیجانات و رهایی از تنش
۱۳۴	..... ۱-۵-۴. فهرست موضوعی داستان‌های برگزیده در آموزش مهارت مقابله با هیجانات و رهایی از تنش
۱۳۹	..... ۵-۴-۲. بررسی داستان‌های برگزیده در آموزش مهارت مقابله با هیجانات و رهایی از تنش

- ۱۳۹.....خشم قلمبه ۵-۴-۲-۱
- ۱۴۲.....خداحافظ راکون پیر ۵-۴-۲-۲
- ۱۴۸.....احساس‌های تو ۵-۴-۲-۳
- ۱۵۲.....قیافه‌های بامزه ۵-۴-۲-۴
- ۱۵۴.....ادبیات داستانی کودک در حوزه مهارت تفکر انتقادی و تفکر خلاق ۵-۵
- ۱۵۴.....فهرست موضوعی داستان‌های برگزیده در آموزش مهارت تفکر انتقادی و تفکر خلاق ۵-۵-۱
- ۱۵۷.....بررسی داستان‌های برگزیده در آموزش مهارت تفکر انتقادی و تفکر خلاق ۵-۵-۲
- ۱۵۷.....زرد و صورتی ۵-۵-۲-۱
- ۱۶۳.....ادبیات داستانی کودک در حوزه‌ی آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسأله ۵-۶
- ۱۶۳.....فهرست موضوعی داستان‌های برگزیده در آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسأله ۱-۵-۶
- ۱۶۴.....بررسی داستان‌های برگزیده در آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسأله ۵-۶-۲
- ۱۶۴.....لافکادیو، شیری که جواب گلوله را با گلوله داد ۵-۶-۲-۱
- ۱۷۰.....جزیره‌ی هزار داستان ۵-۶-۲-۲
- ۱۷۱.....یک تپه، یک گودال ۲-۳-۵-۶

فصل ششم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها

- ۱۷۸.....مقدمه ۶-۱
- ۱۷۹.....نتیجه‌گیری بر اساس بررسی ادبیات داستانی کودک به تفکیک زوج‌های مهارتی زندگی ۶-۲
- ۱۷۹.....نتیجه‌ی بررسی ادبیات داستانی کودک در آموزش مهارت خودآگاهی و همدلی ۱-۶-۲
- ۱۸۰.....نتیجه‌ی بررسی ادبیات داستانی کودک در آموزش مهارت روابط بین‌فردی و ارتباط مؤثر ۶-۲-۲
- ۱۸۲.....نتیجه‌ی بررسی ادبیات داستانی کودک در آموزش مهارت مقابله با هیجانات و رهایی از تنش ۶-۲-۳
- ۱۸۴.....نتیجه‌ی بررسی ادبیات داستانی کودک در آموزش مهارت تفکر انتقادی و تفکر خلاق ۶-۲-۴
- ۱۸۵.....نتیجه‌ی بررسی ادبیات داستانی کودک در آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسأله ۶-۲-۵
- ۱۸۶.....نتیجه‌گیری کلی بر اساس بررسی مهارت‌های زندگی در ادبیات داستانی کودک ۶-۳
- ۱۹۰.....پیشنهادها ۶-۴
- ۱۹۱.....فهرست کتاب‌های معرفی شده در آموزش مهارت‌های زندگی ۱۹۱
- ۱۹۸.....فهرست کتاب‌های بررسی شده در آموزش مهارت‌های زندگی ۱۹۸
- ۱۹۹.....فهرست منابع ۱۹۹

فهرست جداول

۶۹.....	(۳-۱)
۷۲.....	(۳-۲)
۷۶.....	(۳-۳)
۷۹.....	(۳-۴)

فهرست تصاویر

صفحه	تصویر
۱۰۷.....	(۵-۱)
۱۰۷.....	(۵-۲)
۱۱۰.....	(۵-۳)
۱۱۲.....	(۵-۴)
۱۱۶.....	(۵-۵)
۱۲۶.....	(۵-۶)
۱۲۶.....	(۵-۷)
۱۳۰.....	(۵-۸)
۱۳۱.....	(۵-۹)
۱۳۳.....	(۵-۱۰)
۱۳۳.....	(۵-۱۱)
۱۴۰.....	(۵-۱۲)
۱۴۱.....	(۵-۱۳)
۱۴۷.....	(۵-۱۴)
۱۵۰.....	(۵-۱۵)
۱۵۰.....	(۵-۱۶)
۱۵۱.....	(۵-۱۷)
۱۵۱.....	(۵-۱۸)
۱۵۳.....	(۵-۱۹)
۱۵۳.....	(۵-۲۰)
۱۵۷.....	(۵-۲۱)
۱۶۰.....	(۵-۲۲)
۱۶۲.....	(۵-۲۳)
۱۷۳.....	(۵-۲۴)
۱۷۵.....	(۵-۲۵)

فهرست نمودارها

صفحه	نمودار
۱۷۹.....	(۶-۱)
۱۸۱.....	(۶-۲)
۱۸۲.....	(۶-۳)
۱۸۴.....	(۶-۴)
۱۸۵.....	(۶-۵)
۱۸۶.....	(۶-۶)
۱۸۷.....	(۶-۷)
۱۸۷.....	(۶-۸)
۱۸۸.....	(۶-۹)

فهرست جداول

۶۹	(۳-۱)
۷۲	(۳-۲)
۷۶	(۳-۳)
۷۹	(۳-۴)

پیشگفتار:

داستان یکی از اصیل‌ترین ابزارها در انتقال اطلاعات است و از دیرباز بسیاری از مفاهیم و پیام‌ها در قالب قصه و داستان منتقل شده است. گویی کودکان داستان را بهتر و سریع‌تر از سایر گونه‌های زبانی درک می‌کنند. از طرفی دیگر، مهارت‌های زندگی، یکی از ضروری‌ترین مسائلی است که باید از سنین کودکی به فرد آموخته شود تا برای یک زندگی سالم، آماده گردد.

این پژوهش، به بررسی تأثیر ادبیات داستانی کودک در آموزش مهارت‌های زندگی می‌پردازد و نشان می‌دهد که چگونه می‌توان با استفاده از روش‌های «فلسفه برای کودکان»، از ادبیات داستانی کودک در آموزش این مهم بهره برد.

در فصل اول؛ بیان مسئله، ضرورت، اهداف، سوالات و فرضیه‌های پژوهش مطرح می‌شود. همچنین واژگان کلیدی این پژوهش که عبارتند از کودک، ادبیات کودک و ادبیات داستانی تعریف می‌شوند. اگر چه، مهارت‌های زندگی نیز از کلید واژه‌های این پژوهش محسوب می‌شود اما به دلیل اهمیت و تفصیل این امر، فصل جداگانه‌ای را به خود اختصاص داده است. روش‌شناسی و پیشینه‌ی پژوهش نیز در همین فصل ذکر شده‌اند.

فصل دوم این پژوهش به مهارت‌های زندگی می‌پردازد. در این فصل، مهارت‌های زندگی بر اساس تقسیم‌بندی سازمان بهداشت جهانی، ارائه می‌شود. بدین گونه ده مهارت زندگی همراه با اجزا و زیر مجموعه‌هایش تعریف و تبیین می‌شود. این مهارت‌های زندگی عبارتند از؛ خودآگاهی، همدلی، ارتباط مؤثر، روابط بین فردی، مقابله با هیجانات و رهایی از تنش، تفکر انتقادی، تفکر خلاق، تصمیم‌گیری و حل مسأله.

فصل سوم این پژوهش به ذکر و شرح مختصری از دوره‌های رشد کودکان و تأثیر ادبیات در روند این دوران‌های رشدی و روش ادبیات در رشد و پرورش کودک، می‌پردازد. بدین ترتیب، ارزش‌های تربیتی و پرورشی ادبیات داستانی کودک را با توجه به دوران‌های رشد کودکان، ارائه می‌کند و شما را به ضرورت در نظر گرفتن مراحل رشد زبانی، شناختی، شخصیتی و اجتماعی کودکان به هنگام برگزیدن آثار ادبی، آشنا می‌کند.

فصل چهارم؛ به نقش برنامه‌ی فلسفه برای کودکان در آموزش مهارت‌های زندگی از طریق داستان می‌پردازد. این فصل، خواننده را با ضرورت استفاده از برنامه‌ی فلسفه با کودکان در آموزش مهارت‌های زندگی، شیوه‌های

اجرای این نوع کلاس‌ها، ضرورت و فواید استفاده از داستان در این برنامه و چگونگی ارتباط داستان و آموزش مهارت‌های زندگی در برنامه‌ی «فلسفه برای کودکان»، آشنا می‌کند.

فصل پنجم؛ به معرفی و بررسی توصیفی و تحلیلی آثار برگزیده داستانی کودک در آموزش مهارت‌های زندگی می‌پردازد. این فصل کتاب‌هایی را که بازتاب دهنده‌ی نیازهای کودکان در مراحل مختلف فرایند رشد است توصیه می‌کند و با برگزیدن آثار مهیج، پرکشش و بررسی مهارت‌های زندگی در آنها، خواننده را با آثاری که نقش چشمگیری در زندگی کودکان دارد، آشنا می‌کند. نگارنده، در خلال بررسی تحلیلی گزیده داستان‌ها، نگاهی دارد به راه‌هایی که نویسندگان از پیرنگ، شخصیت‌پردازی، درون‌مایه، سبک، زاویه‌دید و تصویر و شکل ظاهری کتاب برای آفرینش داستان‌های به یاد ماندنی بهره می‌برند. همچنین از آنجا که فراگیری این مهارت‌ها، پیوند عمیقی با تفکر و استدلال فلسفی دارد در این فصل، بر اساس هر داستان، پرسش‌های مناسب برای برنامه‌ی فلسفه برای کودکان، طرح می‌شود.

در **فصل ششم** که آخرین فصل این پژوهش محسوب می‌شود، نتیجه‌گیری و پیشنهادات لازم ارائه می‌شود. شایان ذکر است که در این فصل برای نتیجه‌گیری منسجم‌تر، بر اساس فهرست کتاب‌های معرفی شده در حوزه‌ی آموزش هر مهارت، نموداری ترسیم شده است که تعداد کتاب‌ها را در زیرمجموعه‌های هر مهارت و به تفکیک گروه سنی، نشان می‌دهد. بدین ترتیب نگارنده نگاهی نیز بر بسامد و تعدد آثار داستانی کودک در زمینه‌ی مورد نظر، خواهد داشت در آخر نیز، بر اساس نتایج گرفته‌شده و نیازها و توانایی‌های ادبیات داستانی کودک، پیشنهادات لازم، ارائه می‌شود.

فصل اول؛

کلیات، روش‌شناسی و پیشینه‌ی پژوهش

۱-۱- مسالهی پژوهش

ادبیات کودک، ادبیاتی مخاطب محور است و می‌توان گفت هر اثر ادبی که کودک، به نوعی با آن ارتباط برقرار کند و به هر گونه‌ای از آن بهره ببرد، در حیطه‌ی ادبیات کودک قرار می‌گیرد. ادبیات کودک اغلب جدای از ایجاد لذت، آموزشی به ارمغان داشته است، این آموزش‌ها در حوزه‌های گوناگون می‌باشد از جمله: آموزش مسائل دینی، بهداشت فردی و اجتماعی، حفظ محیط زیست، مسائل اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی و ...

در این پژوهش سعی می‌شود ادبیات داستانی کودک در حوزه‌ی آموزش مهارت‌های زندگی بررسی شود و شاهکارهای ادبیات داستانی کودک در این زمینه و شگردها و تکنیک‌های به‌کاررفته در جهت آموزش بهتر و مؤثرتر این مهارت‌ها در داستان‌های کودک بررسی گردد. همین‌طور تلاش می‌شود بهترین آثار ادبی در این زمینه معرفی گردد.

۲-۱- موضوع پژوهش

بررسی ادبیات داستانی کودک در آموزش مهارت‌های زندگی در دهه‌ی هشتاد

۳-۱- قلمرو پژوهش

الف- قلمروی مکانی: ایران و جهان (داستان‌های برگزیده‌ی کودک در ایران و آثار برجسته‌ی ترجمه‌شده‌ی خارجی به فارسی) قلمروی مکانی پژوهش پیش‌رو را تشکیل می‌دهد.

ب- قلمروی زمانی: این پژوهش از نظر زمانی، ادبیات داستانی کودک در دهه‌ی هشتاد را شامل می‌شود. این انتخاب به علت در دسترس بودن آثار دهه‌ی هشتاد برای مخاطب و برخوردار بودن از برتری‌های کیفی و کمی نسبت به دهه‌های پیشین، صورت گرفته است.

ج- قلمرو موضوعی: ادبیات داستانی کودک در حوزه آموزش مهارت‌های زندگی.

۱-۴ اهمیت و ضرورت پژوهش

از آنجا که بشر روزبه‌روز در گستره‌ی بیشتری از روابط انسانی و حتی جهانی قرار می‌گیرد، می‌توان گفت، یکی از آموزش‌های ضروری بشر، آموزش مهارت‌های زندگی و اجتماعی است.

همین طور مناسب‌ترین سن برای شکلگیری شخصیت و فراگیری موازین اجتماعی، اخلاقی و به طور کلی مهارت‌های زندگی دوران کودکی است. در ادبیات داستانی کودک نیز اغلب، به صورت مستقیم یا غیر مستقیم، آموزشی نهفته است. همچنین به سبب انتشار هزاران کتاب کودک، گزینش کتاب‌های متناسب با نیازهای کودکان، می‌تواند کار دشواری باشد. بنابراین ضروری می‌نماید که در پژوهشی بهترین آثار داستانی کودک در حوزه‌ی آموزش این مهارت‌ها معرفی شوند، از حیث به‌کارگیری ویژه و مناسب عناصر داستان و تکنیک‌های داستان‌نویسی و صفحه‌آرایی و تصویرسازی و شکل کتاب بررسی شوند و کمبودها و کاستی‌های ادبیات داستانی کودک در این زمینه مشخص شود.

۱-۵ اهداف پژوهش

هدف این پژوهش این است که بهترین آثار ادبیات داستانی در حوزه‌ی آموزش مهارت‌های زندگی معرفی شود، تکنیک‌ها و شگردهای آثار معرفی شده، در آموزش این مهارت‌ها مورد بررسی قرار گیرد، کمبودها و کاستی‌های ادبیات داستانی کودک در این زمینه مشخص شود و همچنین در این زمینه پیشنهاداتی به معلمان، مربیان، خانواده‌ها و ناشرین و نویسندگان کودک ارائه شود.

۱-۶ کاربردهای پژوهش

از این پژوهش می‌توان در یافتن آثار مناسب برای آموزش غیر مستقیم مهارت‌های زندگی به کودکان بهره برد بنابراین معلمان، مربیان و خانواده‌ها می‌توانند از این پژوهش استفاده نمایند.

۱-۷ نوع پژوهش

کاربردی و بنیادی

۱-۸ سوالات پژوهش

۱. در داستان‌های کودک چه مهارت‌هایی آموزش داده شده است؟
۲. آیا ادبیات داستانی کودک، می‌تواند مهارت‌های زندگی را به کودکان آموزش دهد؟
۳. شاهکارهای ادبیات داستانی کودک در حوزه‌ی آموزش مهارت‌های زندگی، کدامند؟
۴. شگردها و تکنیک‌های به‌کارگرفته شده در عناصر داستان و نیز شیوه تصویرسازی و شکل ظاهری کتاب‌ها در آموزش این مهارت‌ها، به چه صورت است؟
۵. چگونه ادبیات داستانی کودک، مهارت‌های زندگی را به کودکان آموزش می‌دهد؟
۶. آیا می‌توان از برنامه‌ی «فلسفه برای کودکان» در آموزش مهارت‌های زندگی بهره برد؟
۷. کاربرد برنامه‌ی «فلسفه برای کودکان» در آموزش این مهارت‌ها به چه صورت است؟
۸. ادبیات داستانی کودک در دهه‌ی هشتاد، به کدام یک از موضوعات مهارت‌های زندگی بیشتر پرداخته است و در آموزش کدام موضوعات، ضعیف‌تر عمل کرده است؟

۱-۹ فرضیه‌های پژوهش

۱. ادبیات داستانی کودک، قابلیت آموزش مهارت‌های زندگی به مخاطب را دارد.
۲. ادبیات کودک در دهه‌ی اخیر به آموزش مهارت‌های زندگی، بیش از پیش پرداخته است.
۳. با نقد و بررسی کتاب‌های موجود به این نتیجه می‌رسیم که تکنیک‌ها و حتی نوع مهارت‌های آموزش داده شده، در برخی از داستان‌های کودک، متناسب کودکان امروز نیست.
۴. تنوع به‌کارگیری شگردها و تکنیک‌های داستان‌نویسی برای آموزش غیر مستقیم این مهارت‌ها بیشتر شده است.
۵. کتاب‌های داستانی کودک، جدا از جنبه‌های سرگرمی و لذت‌بخشی، به کودکان کمک می‌کند تا با شناخت خویش و دیگر انسان‌ها رشد کنند.
۶. کودکانی که خود را در رویارویی و چیرگی بر دشواری‌ها با شخصیت‌های داستانی یکی می‌پندارند، شیوه‌های کنار آمدن با سختی‌ها را می‌آموزند.

۷. می‌توان در آموزش مهارت‌های زندگی به کودکان، از ادبیات داستانی و به شیوه‌ی کلاس‌های فلسفه برای کودکان (شیوه‌ی بحث و گفتگو بر اساس داستان) بهره برد.

۱۰-۱- تعریف واژگان مهم و کلیدی

۱-۱۰-۱ کودک

با وجود هزاران کتاب که تا کنون درباره کودکان تالیف شده است اما هیچ تعریف کامل و دقیقی از کودک ارائه نشده است.

باید به این حقیقت تلخ اعتراف کرد که هنوز هم کودک آن‌چنان که باید و شاید شناخته نشده است، به ویژه اگر به فرد فرد کودکان پردازیم. در واقع آنچه روانشناسان کودک تا کنون کشف کرده‌اند درباره‌ی کل کودکان است، نه فرد فرد آنها. (شعاری‌نژاد، ۱۳۸۱:ص ۵۸)

همچنین برای درک بهتر مفهوم کودکی، باید از دو و حتی سه منظر بیولوژی و اجتماعی و روانشناسی به این موضوع پرداخت.

مفهوم بیولوژیکی و مفهوم اجتماعی کودک را باید از هم جدا کرد... وقتی از مفهوم بیولوژیکی یک کودک سخن می‌گوییم منظور سال‌هایی است که هنوز قوای جسمانی و مشخصات فیزیکی کودک مثل قد، وزن و نیروهای بدنی و عقلی او رشد کافی نکرده است. قوای جسمی و عقلی کودک به تدریج رشد می‌کند و پس از طی مراحل به رشد کامل می‌رسد... اما در مورد مفهوم اجتماعی کودک مسئله متفاوت است. وقتی از مفهوم اجتماعی کودک و "دوران کودکی" سخن می‌گوییم منظور اشاره به این نکته‌ی اساسی است که در یک جامعه‌ی معین تا چه سنی، شخص هنوز کودک به حساب می‌آید... کودک در این معنا یک اعتباری است که جامعه آن را بیان می‌کند. (پولادی، ۱۳۸۴:ص ۴۹)

حمیدرضا شاه‌آبادی نیز در کتاب مقدمه بر ادبیات کودک، کودک را از منظر بیولوژیک چنین تعریف می‌کند « از نگاه بیولوژیک، کودک انسان رشد نیافته است. موجود کوچکی که مراحل رشد خود را از مرحله‌ی تک‌سلولی به سرعت پشت سر گذاشته و به هیبت انسانی کوچک با توانایی‌های رشد نیافته رسیده است» (۱۳۸۵:ص ۲۹)

اما تعریف کودک از منظر اجتماعی و روانشناسی به راحتی تعریف کودک از منظر بیولوژیکی نیست و دیدگاه‌ها و نظرات مختلف و حتی متضادی در این زمینه وجود دارد، تا آنجا که برخی کودک را فردی شرور و برخی او را فرشته‌ای کوچک با ضمیری آسمانی و خدایی می‌پندارند.^۱

از منظر علم جامعه‌شناسی، دوران کودکی یک پدیده خارجی نیست؛ بلکه یک مفهوم است. در واقع پیش از آنکه وجود خارجی داشته باشد، تصویری است که در ذهن مردم جوامع مختلف با توجه به فرهنگ و پیشینه‌ی آنان، شکل می‌بندد. بنابراین دوران کودکی نه یک مفهوم ثابت که مفهومی متغیر است؛ یعنی با توجه به تجربیات مردم هر جامعه و ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی آن جامعه، در ذهن جمعی مردم شکل گرفته و تبلور پیدا می‌کند. به همین دلیل است که سن دوران کودکی، طول زمانی آن و توقعات و تصورات نسبت به آن در جوامع مختلف متفاوت است.

اگر از نگاه بیولوژیک به راحتی می‌شد کودک را "موجود زنده رشد نیافته" نامید، در نگرش روان‌شناختی نمی‌توان چنین گفت؛ چرا که اولین اصل مهم در روان‌شناسی کودک آن است که کودک، کوچک‌شده‌ی بزرگسال نیست؛ بلکه شخصیتی است منحصر به فرد، با تمام ویژگی‌هایی که او را از بزرگسالان مجزا می‌کند. اما با توجه به متفاوت بودن این ویژگی‌ها در زمان‌ها و مکان‌های مختلف، تنها چیزی که می‌توان بر آن پای فشرده، رشد و تغییر مدام کودک از نظر جسمی و روانی است. به این ترتیب تصور روان‌شناختی ما از کودک، موجود پیوسته در حال رشد و تغییر و حساس به محرک‌های بیرونی است. (شاه‌آبادی، ۱۳۸۵: ص ۴۵)

می‌توان گفت کودک، تصورات و تجربیاتی درباره‌ی خود و جهان دارد و بر اساس آن پندارها، رفتار می‌کند، البته تعریف و انتظاراتی که خانواده، مدرسه و جامعه از کودک دارد، در رفتار و اندیشه‌ی آنان مؤثر است.

کودک، فیلسوفی است که جهان را تنها به گونه‌ای که تجربه کرده است، درک می‌کند. کودک در خود مرکزگرایی^۲ متولد می‌شود و خود را به عنوان مرکز کائنات می‌بیند، که هر چه در اطراف او سیر می‌کند و اتفاق می‌افتد، منحصرًا برای لذت اوست. کودکان تنها آنچه که خودشان تجربه کرده‌اند، درک می‌کنند و انتظار دارند بزرگترها همه‌ی چیزها را دقیقاً همانطور که آنها می‌بینند، مشاهده کنند. (ملک‌یاری، ۱۳۸۵: ص ۱۴۵)

---

^۱ - اگر چه نظریه‌ی کودک شرور به قرن شانزدهم و هفدهم برمی‌گردد، اما هنوز در بحث‌ها و منازعات عمومی درباره‌ی کودک، قابل مشاهده است. در این دیدگاه کودک موجودی مهار گسسته است که شیفته‌ی لذت است و بزرگتر باید با سختگیری و خشونت به تربیت و پرورش او بپردازد. (ر.ک به جامعه‌شناسی دوران کودکی؛ آلیسون جیمز؛ صص ۳۵ تا ۳۹).

^۲ egocentrism

در پایان این مبحث لازم به ذکر است که همه‌ی ما به اعتبار اینکه روزی کودک بودیم، گمان می‌کنیم که کودک و دوران کودکی را می‌شناسیم و پیش‌فرض‌هایمان را حقیقت می‌پنداریم. حال اینکه با وجود هزارن پژوهش و تحقیق در حیطه‌ی شناخت کودک، هیچ حکم کلی و جامعی در این زمینه نمی‌توان صادر کرد.

۲-۱۰-۱ ادبیات کودک

از عبارت «ادبیات کودک» برداشت‌های گوناگونی می‌شود که از نگرش‌های متفاوت به دوران کودکی و مرز هنر و ادبیات نشأت می‌گیرد؛ بنابراین برای نیل به به تعریفی مناسب باید از میان تعاریف گوناگون گذر کرد.

در دایره‌المعارف فارسی این عبارت چنین تعریف شده: «این عنوان معمولاً به مجموعه آثاری که برای مطالعه اطفال و نوجوانان و به منظور سرگرمی و آموزش آنان فراهم شده، به معنای وسیع‌تر و درست‌تر آثاری که از لحاظ لفظ و تعبیر متناسب با سنین مختلف کودکان و نوجوانان باشد در زمره این ادبیات است.» (مصاحب، ۱۳۸۵، ج ۱، ۱۲۴)

مؤلف دیگری ادبیات کودک را چنین تعریف کرده است: «ادبیات کودک شامل بخشی از ادبیات است که برای کودکان از سن پیش‌دبستانی تا پایان دوران نوجوانی مناسب تشخیص داده شده است. کتاب‌های تصویری، قصه‌های فرهنگ عامه، داستان‌های رئالیستی، دانستنی‌های علمی، شعر و بسیاری نوشته‌های دیگر که از نظر چگونگی به طور خاص برای کودکان و نوجوانان مناسب است از این جمله است» (پولادی، ۱۳۸۴: ص ۲۳)

ثریا قزل‌ایاغ نیز در کتاب معروف خود با عنوان ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن پس از ذکر تعاریف گوناگون از ادبیات کودک، تعریف خود را چنین می‌نویسد: «ادبیات کودکان اصطلاحی است ترکیبی که در یک وجه آن مخاطب و در وجه دیگر جوهر ادبی قرار دارد... شاید بتوان ادبیات کودکان را آثار نگارشی و تصویری خلاقانه دانست که از ساختار ادبی و هنری برخوردارند و متناسب با علایق و توانمندی‌های کودکان و نوجوانان نیز هستند.» (۱۳۸۸: ص ۴۸)

در سه تعریف انتخاب‌شده آنچه مشترک است تاکید بر مخاطب خاص است؛ در هر سه تعریف مشخص می‌شود که این آثار برای کودکان و نوجوانان خلق شده‌است. مسلماً این عامل بر مقید بودن این آثار به نیازها،